

Firat Üniversitesi Harput Araştırmaları Dergisi (FÜHAD)
Cilt: 10, Sayı: 20, Eylül 2023, s. 17-34, ISSN: 2148-2527

Journal of Harput Studies, Vol. 10, Issue 20, September 2023, pp. 17-34

Araştırma Makalesi/Research Article

ELAZIĞ İLİ ŞEHİR MERKEZİNDE BULUNAN KAPALI ÇARŞI VE BUĞDAY PAZARI HANI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

*Located In The City Center Of Elazığ An Evaluation on The Grand
Bazaar and Wheat Bazaar Inn*

Kadir ATICI*

Geliş/Received: 26.10.2023

Kabul/Accepted: 06.12.2023

Öz

Elazığ-Harput tarihten bugüne çeşitli medeniyetlerin üzerinde hüküm sürdüğü bir şehir olmuştur. Harput yaşayan medeniyetlerin izlerini günümüzde yaşatabilen bir Anadolu kentidir. Elazığ'ın ilk yerleşimi olan Harput'un tarihi zengin bir kültürel mirası barındırmaktadır. Bu kültürel miraslardan olan çarşı/bazarlar da sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik olarak geçmişten günümüze kültür varlığı olarak yerini almıştır.

Bu nitel araştırmada Elazığ İlinin merkezinde gelişen ticari mekânları ele alınmıştır. Alakalı yayınlar taranmış ve Kapalı Çarşı, Buğday Pazarı Hanı gibi iki önemli ticari mekânların tarihi süreci irdelenerek günümüzdeki durumlarına değinilmiştir. Makalede çarşıların planları çıkartılmış, arşiv ve bugünkü görüntüleri eklenmiş, kaynak taramaları yapılmıştır. Ayrıca Elazığ'ın tarihi dokusu, geçmişten gelen izleri ve mimari analizi yapılarak mevcut durumu ortaya konulmuştur. Günümüzde toplumsal olarak ihtiyaçlarımızın temini için arz-taleplerin geliştiğini ve bu da beraberinde yeni ticaret mekânların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu durumun şehirlere yansımaları ise AVM'lerin açılmasındaki artışlarda görebilmekteyiz. Yaşanan bu değişimi haliyle Elazığ ilinde de görmekteyiz. Fakat her ne kadar Elazığ'da harici ticaret alanları oluşsa da Buğday Hanı ve Kapalı Çarşı otantik ortamı ile ve yöre ve bölge halkının halen ticari ihtiyacını karşılamaktadır. Ayrıca makalede ticari mekânların yapıldığı çağdan günümüze ne türlü değişimlere uğradığı, nasıl eklentileri olduğu da tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Elazığ, Harput, Ticaret Mekânları, Kapalı Çarşı, Buğday Meydanı, Turizm*

* Uzm. Sanat Tarihçi, Kültür ve Turizm Bakanlığı, atici23kadir@gmail.com, Elazığ, Türkiye, ORCID:0000-0002-3731 2871

Abstract

Elazığ-Harput has been a city where various civilizations have ruled since history. Harput is an Anatolian city that can keep the traces of living civilizations alive today. The history of Harput, the first settlement of Elazığ, has a rich cultural heritage. Bazaars, one of these cultural heritages, have taken their place as socio-cultural and socio-economic cultural assets from past to present.

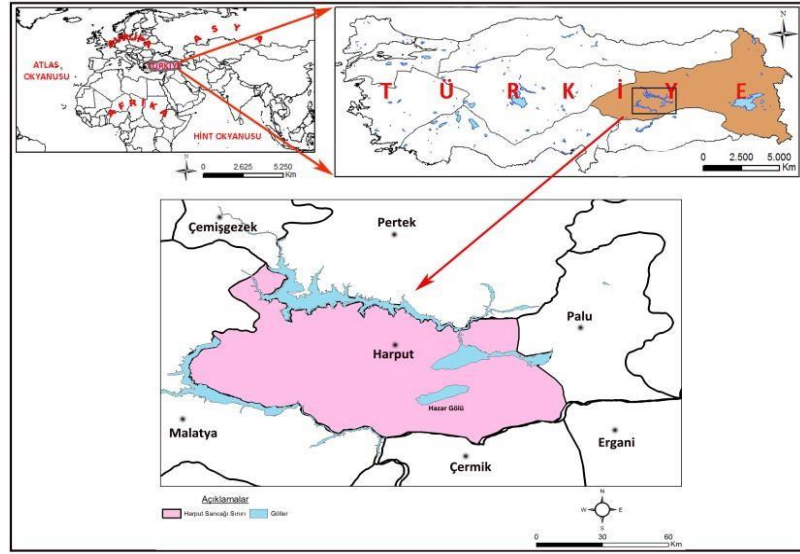
In this qualitative research, commercial spaces developing in the center of Elazığ Province were discussed. Relevant publications were scanned and the historical process of two important commercial venues such as the Grand Bazaar and Buğday Pazarı Inn was examined and their current situation was mentioned. In the article, the plans of the bazaars were prepared, archive and current images were added, and source scans were made. In addition, the historical texture of Elazığ, its traces from the past and its current situation were revealed by architectural analysis. Today, we see that supply and demand have developed to meet our social needs, and this has led to the emergence of new trade venues. We can see the reflection of this situation on cities in the increase in the opening of shopping malls. We see this change in Elazığ province as well. However, although there are external trade areas in Elazığ, Buğday Hamı and Grand Bazaar still meet the commercial needs of the local and regional people with their authentic environment. In addition, in the article, it was determined what kind of changes commercial spaces have undergone from the time they were built to the present day and what kind of additions they have.

Keywords: *Elazığ, Harput, Trade Spaces, Grand Bazaar, Wheat Square, Turizm.*

Giriş

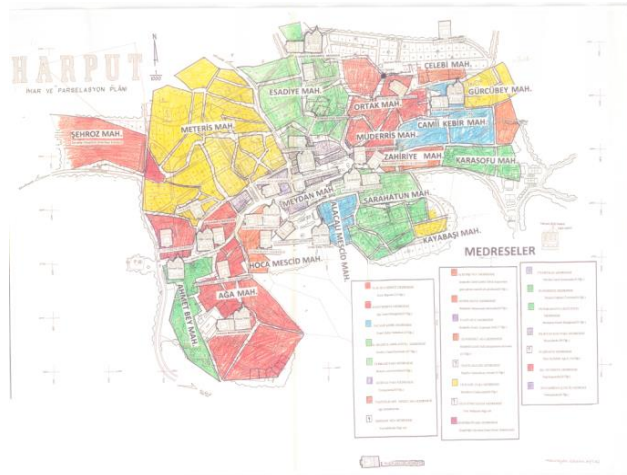
Elazığ, tarihten bugüne çeşitli medeniyetlerin üzerinde hüküm sürdüğü bir kenttir. Bu bölgedeki yerleşim Paleolitik Dönem'e tarihlenmektedir. Elâzığ İli Harput Mahallesi ise, kozmopolit bir kültürel mirasa sahiptir. Günümüzdeki arkeolojik kazı çalışmaları, Harput tarihini MÖ.2. yy'a tarihlendirmektedir. Bu tarihte başlayan ve Hurri, Hitit, Urartu, Med, Pers, Sasani, Bizans, Anadolu Selçuklular, Beylikler ve Osmanlı devleti gibi uygarlıklar bu coğrafyada bulunmuşlardır. (Arslantaş,2013:15-25) **(Plan1)**.

Harput Kureyn Tepe'de Orta Tunç Çağı'nın ilk evresinde başlayan iskân izlerinden açık kent durumundaydı. Demir Çağı'nda Urartularla birlikte kuzeye, yani Harput Kalesi'nin inşa edilmesiyle kale kente dönüşmüştür. Urartu'dan başlayarak Geç Roma/Erken Bizans döneminde Gürcü Bey Mahallesi'nde bulunan kaya mezarları ve Norsis Mahallesi'ndeki Meryem Ana Kilisesi kalenin dışında yapılmışlardır (Aytaç,2020:89).

Plan 1: Harput yerleşkesi(Google.com.elazığ+harput+haritalar)

1085 yılında Bizans'ın elinden çıkan Harput, Türk-İslam beylik/devletlerinin topraklarına dâhil olduktan sonra tam anlamıyla kamusal yapılarla tanışmıştır. Harput'taki ilk Türk Beyliği Çubukoğulları'nın kısa ömürlü olması nedeniyle kamusal alanlara öncülük eden ilk beylik Artuklular olmuştur. Bu dönemde Harput İç Kale ve çevresinde birçok eser inşa edilmiş, Harput mıntıkası bayındır hale gelmiştir (Aytaç,2018:252). Tarihi süreç içerisindeki bu kentsel gelişimin bir neticesi olarak insan ihtiyaçlarının karşılanması için çarşılar da kendi kurulumunu ve gelişimini sağlamıştır (**Plan2**).

Plan 2: Harput Mahalleleri ve çevresinde gelişen çarşılar (G. Aytaç'tan, XIX. yy)

1834’de Reşit Mehmet Paşa Sivas, Diyarbakır ve Harput valiliğinde görev yapmıştır. Harput, 19. yüzyıl’da taşradaki eski önemini yitirmiştir. Çevresine hâkim bir yükseklikte olması nedeniyle ikliminin sert oluşu, ulaşımında zorluk çekilmesi vs. nedenlerle, Halk Harput’tan “Mezra” denilen yere taşınmıştır. Sultan Abdülaziz’e izafen yerleşim yerinin adı “Ma’muratü’l-Aziz” olmuştur. 1867 tarihine kadar eyalet 1871 tarihine kadar Diyarbakır’a bağlı Sancak, 1878 tarihinde de Vilayet olmuştur. Bu şehrin adı 1937 de “Elazığ” olmuştur(Aksın,2013:101).

1. HARPUR ÇARŞILARI

Çarşı, “Cihar-Suk” tamlamasından gelmektedir. “Cihar” Farsçada “dört”, “suk” ise Arapçada “sokak, cadde” demektir. Özdeş, çarşuyu; alışveriş yapılan ve karşılıklı dükkânlar olan, üstü açık veya kapalı mekânlar olarak tanımlamıştır (Özdeş,1998:7). Ergin, “Çar’şu” kelimesinin Bizans döneminden kalan eski bir bedesten kapısının önünde dört sokağın bulunması nedeniyle bu ismin verildiğini söylemektedir (Ergin,1997:360). Osmanlı şehir çarşılarında, dükkânlar, hanlar ve bedestenler olmak üzere, üç ana ticaret yapısı grubu bulunmaktaydı (Cezar,1985:19). İncalcık ise çarşuyu, ortada bedesten olan ve çevresinde farklı iş kolundan esnaflara ait dükkânlar, imalathaneler, han, hamam, imaret, cami ve hastanenin bulunduğu alanın genel adı olarak tarif etmiştir (İncalcık,1997:120).

Evliya Çelebi 17. yüzyılda Harput’ta 600 dükkân, 7 ticaret hanı, saraçhane ve bedestenden söz etmektedir (Aytaç,2018:268). 18. yüzyılda Harput’ta, sosyal yaşam, vakıf kurumları etrafında şekillenen mahalle, pazar, çarşı ve bedesten gibi kültürel, sosyal ve iktisadî mekânların çevresinde gelişmiştir. Meydan-ı Atik (Meydan) Cami çevresi, sosyal hareketliliğin çok olduğu önemli bir alandı. Arşiv kayıtlarında, Cami çevresinin, *Sûk-ı Sultânî* (ana çarşı) olduğundan bahsedilmiştir. *Attarlar Çarşısı, Bedesten (Bezzâz Sûku / kumaş, bez ve benzeri tekstil ürünleri) ile şeker, kahve ve ipek gibi ithal ürünlerin satıldığı yerler bulunurdu. Bedestenin güneyinde umumî bir yol, kuzeyinde ise Meydan Camii yer alıyordu.¹(Plan3).*

¹“Harput Kazâsı sükunda vâki’ Meydân-ı ‘Atik dimekle ma’rûf câmi’-i şerifde...”, *VGMA, HD, nr. 1090, s. 52.*; “Attârlar Çarşısı’nda vâki’ bir tarafı Ahmed mülküne ve bir tarafı es-Seyyid Mustafa mülküne ve bir tarafı Meydân Câmiî’ne ve önü Sûk-ı Sultânî bu hudûd ile mahdûd olan mülk dükkânından...”, *HŞS, nr. 384, s. 40/b. 1. HŞS, nr. 385, s. 156/b.2.* “Medîne-i mezbûre esvâkında Bezzâz Sükunda kible tarafı tarik-i ‘âmm ve şimâlen Câmi’-i Şerif-i Meydân...”, *HŞS, nr. 38244-VI, s. 35/b.1.* Ayrıntılı bilgi için Bkz. Enver Çakar-Celalettin Uzun, *Hurufat Defterlerinde Harput (1690-1812)*, Harput Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayınları, Elazığ, 2017.

Plan3: Harput yerleşkesi (F. Şedele'den)

Bedesten, çarşı ve pazarlarda *dellâl* denilen, alım ve satım arasında yasalara göre aracılık yapan yetkililer vardır. Dellâllar, günümüzdeki simsarların ve komisyoncuların yerini tutmaktadır. Ayrıca dellâllar ikinci elden malın satışını da yürütürlerdi. Bu vazife, genellikle tereke satışlarında daha çok görülmekte ve hizmetlerine karşılık, kendilerine dellâliye adıyla bir ücret verilirdi (Hallaçoğlu,1994:146).

Harput'ta, 18. yy. başlarında Attarlar Çarşısı ve Bedesten'de dellalık görevini Seyyid Mehmed adında biri yürütüyordu.² Ayrıca çarşıda, esnafın disiplininden sorumlu olan *pazarbaşı* da varmış ve bu görevi bedelsiz bir şekilde yürüten Seyyid Mustafa kendi isteğiyle işini Mehmed adında başka birine bırakmış ve bu kişinin berati³ da M. 1732'da yenilenmiştir (Kütükoğlu,1992:274). Harput'ta tekstil üreticilerine iplik sağlayan bir *İplikhane* de vardı (VGMA, HD, nr.1090, s. 53, Çakar, Uzun, 2017: 127). İplikhanenin yer aldığı bölgede ekmekçi ve kebabçı esnafı da bulunuyordu (HŞS, nr. 38244-VI, s.118/b.2). Burada üretilen iplikler, ilk önce Harput tüccarlarına satışı yapılırdı. Zira şehir esnafı, tekstil imalatında değerlendirdikleri ipliklerin dışarıdan gelen alıcılara satılmasından ise büyük zarar görüyordu (Uzun,2017:316). Bu nedenle, Harput'tan iplik olarak farklı bölgelerde satılması ve çulha esnafının da ipliği evlerinde depolamaları, yani karaborsacılık yapmaları yasaklanmıştır (Çakar-Uzun, 2017: 7-8).

²Seyyid Mehmed'in dellâllık vazifesini Mehmed Beşe adlı biri, Salahhane Mescidi imamının günlük üç akçe olan ücretini kendisi ödemek vaadiyle üzerine almış ise de 1712 yılında Mehmed Beşe'den alınarak eski sahibine iade edilmiştir. Bkz. VGMA, HD, nr. 1098, s. 189; Çakar, Uzun, 2017: 176).

³Berat: Bir tayini, bir vazife veya muafiyetin verildiğini gösteren, üzerinde padişahın tuğrası bulunan belgedir. "Harput sükunda Seyyid Mustafa ferâğından hasbî pazarbaşı Mehmed'e tecdid". VGMA, HD, nr.1094, s. 226; Çakar, Uzun, 2017: 151)

Öte yandan *ihtisab mukataasının* da önemli bir yekûn teşkil etmesi şehirdeki ticari faaliyetlerin ve iktisadi gelişmenin çapını göstermektedir. Bac, tamga ve ihtisab gelirlerinin yüksek oluşu bilindiği gibi bir bölgedeki şehirleşme ve iktisadi faaliyetlerin gelişmişliğine göstermektedir. Çemişgezek, Palu, Ergani gibi sancaklarda ikamet eden halkın ihtiyaçlarını karşılayan Harput, ticaretin yoğun olarak yapıldığı önemli bir merkezdir. Şehirde yer alan sanayi üretiminin yanı sıra, Harput'un Diyarbakır-Ergani ve Bingöl üzerinden gelen kervan yollarının üzerinde yer alması ve bu kervanlardan temin edilen gelirin de önemi büyüktü. Daha Osmanlı fethinden hemen sonra, sosyal ve siyasi istikrarın henüz tam manasıyla sağlanmadığı sırada miladi 1518 yılı tahrir defterinde *tamga-yı siyah* ve *bâc-ı übüür* vs. gibi adlar altında alınan resimlerden önemli ölçüde gelir elde edildiği görülmektedir. Devletin aldığı resim dışında kervanların topluma sunduğu yararlar ve bölgeye katkı sağladığı ekonomik canlılık da çok mühimdir (Ünal,1989:225).

2-ELAZIĞ İLİNİN KURULUŞU VE TİCARETİN GELİŞMESİ

H.1307/M.1892 tarihli Mamuratül aziz salnamesinde;

“Makar-ı vilayet evveleri Keban madeni olub Harput kazası vülat-ı eslafın ümera-i beldeden tayin ettikleri zevat vasıtalarıyla idare eylemişdir. Binaenaleyh işbu tayin olunan beğlerin hanesi hangi karyeden ise orası merkez-i hükümet-i kaza ittihaz olunarak Hoş ve Sarını ve Hoğu emsali karyelerin makarr-ı haroluükümet olduğuna ashab-ı vukuf mevcuttur. Sonraları Çötelizadeler⁴ beynel ümera kesb-i imtiyaz ve iştihar iderek idare-i kaza müstemiren bu hanedana mahsus hükümetine kalub müddet-i medide (devamlı, uzun) mezra merkez kaza olmuştur...”

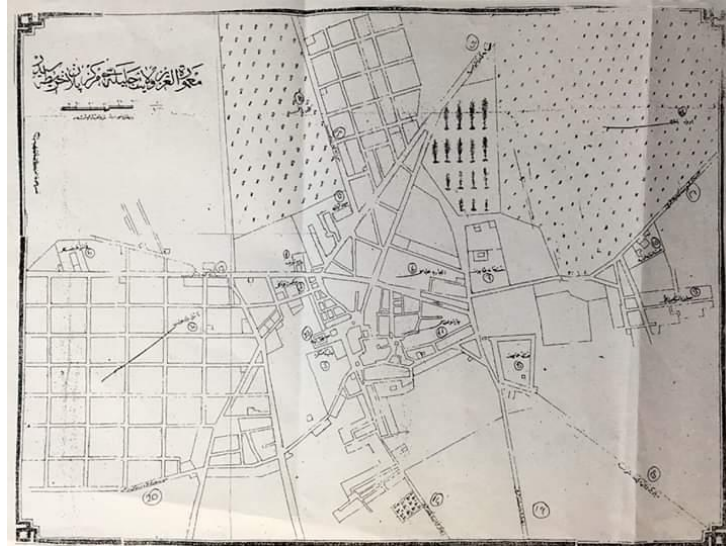
Mart 1834'te Mehmed Reşid Paşa'ya Diyarbakır Valiliği ve Maden-i Hümayun Eminliği ve Keban idareciliği görevi verilmiştir. Böylece, Sivas ve civarındaki bölgeler, Diyarbakır ve civarındaki maden alanları birlikte yönetilmeye başlanmıştır (Akdemir,2013:1034-1036).

Harput'tan mesire alanına taşınmalar başladığında, ilk hükümet konağının Borsa hali (Ticaret Borsası) ile Saray camii arasında inşa edilmiştir (Dökmeci, 1964:10). 13 Şubat 1867 tarihli bir iradeden (emirname) görüldüğü gibi, Vali Ahmed İzzet Paşa ve Harput eşrafları, şehrin yeniden inşa edilmesi çalışmalarını başlatmış ve ilk olarak yardım yoluyla Hükümet Konağını yapmışlardır. Bu Hükümet Konağı da Elazığ'ın ikinci Vilayet merkezi olup günümüzde “Sarayatık” (Eski saray) denilen mahallede imar edilmiştir. Bu imar çalışması ile hükümet konağının çevresine cami, çeşme

⁴ Çötelizâdeler hakkında bkz. (Çelik, 2020: 95-110).

ve diğer binaların yapılması ile şehirleşmede çarşının ilk adımı atılmıştır (**Plan4**). Vali ve vilayetin çalışanları, yeni kurulan bu şehrin adının Sultan Abdülaziz Han'a atfen "Mamuratü'l-aziz" olmasını talep etmişlerdir. Vilayet erkânının bu talepleri kabul edilmiştir (Aksın,1999:35-36).

1833-1876 tarihleri arasında da İcadiye, Mustafapaşa, Akpınar mahalleleri kurulmuş, 1876-1923 yılları arasında ise Rızaiye Mahallesi ve İzzetpaşa Mahallesi'nin gelişimini sağlamıştır (Karakas; Dökmeci,1964:9).

Plan4: Elazığ Şehir haritası (A. Aksın'dan)

1892 yılında Elazığ ilinin üçüncü vilayet konağı olan ilbaylık binasının inşa edildiği yer de şehrin gelişimi açısından önemlidir. Günümüze ulaşan bu bina sadece idari işlerin merkezi olarak değerlendirilmemiştir. Binanın varlığı kent fizyolojisinin gelişmesinde ve kentin genişlemesinde önemli bir etken olmuştur. Günümüzde Elazığ Gazi caddesinde bulunan bina tescilli olup, 19. yy'dan önce kurulmuş Elazığ'ın eski mahalleleri ile Cumhuriyetten sonra kurulmuş Elazığ'ın yeni mahallelerini ayıran bina durumundadır. Bu yapının güneyinde, ziraat mahsullerinin ticaretinin yapıldığı meydanlar, Pazarlar hala önemini korumaktadır (Akdemir,2013:1040). Harput, idarî merkezinin Mezraa köyüne kaymasıyla birlikte, iktisadî önemini de kaybetmiş ve gün geçtikçe tenhalaşmıştır. Bu tarihlerden itibaren, Mezraa iktisadî faaliyetlerde de öne geçmiştir. Vilayet salnamelerinden anlaşıldığına göre; 19. yüzyılın sonlarına doğru Ma'muratü'l-Azîz vilayetinde 850 dükkân, 3 han, 2 iplik dokuma imalathanesi bulunmaktaydı.⁵

⁵Ayrıntılı Bilgi için Bkz. H.1310 Tarihli Ma'muratü'l-Azîz Salnamesi, s.51

1930'lu yıllarda şehrin çarşısında 73 adet yemenici dükkânı bulunduğu halde (Karaboran,1989:147) 1980'li yıllarda şehirde bir tek yemenici kalmıştır. Her ne kadar yemenici zanaatkârı kalmamış olsa da bu sanat kolundan dolayı günümüzde Yemeniciler Çarşısı ismi hâlâ yaşamaktadır. Bu duruma benzeyen diğer bir çarşı da Semerciler Çarşısı'dır. Şehrin önemli mevkiinde bulunması, zamanında semercilik ve saraçlığın Elazığ'da yaygın olduğunu göstermektedir (Darkot,1997:223). Elazığ merkezde bulunan bu çarşılar, sadece ticaret alanları değil, ithalatın gerçekleştiği ve birçok sosyal tesisi de içinde bulunduran mekânlardır. Bu nedenle de çarşılar şehir yaşamının merkezi durumundadır. Bu nedenle, meslek alanlarına ait çarşı ve pazarların kuruluş teması da belirli bir düzen içindedir. Çarşıların merkezinde (ulu) cami veya bedesten bulunmakta olup, bu merkezin etrafında da ticaret yapıları kurulmaktadır. Genellikle çarşı disiplini imalat dükkânları çarşıların dışında kurulurdu. Ayrıca çarşılar, ikamet alanlarından kesin çizgilerle ayrılmıştır.

3.1.Kapalı Çarşı

Elazığ İli Merkez çarşı mahallesinde tarihi hükümet konağının 60 m güneybatı köşesinde bulunmaktadır(**Foto.1**). Kapalı çarşıya giriş 4 cümle kapısından ve 2 de ara kapıdan sağlanmaktadır (**Çizim1**). Kapalı çarşı içinde ise 80 adet dükkân bulunmaktadır (**Tablo1**).

Foto.1: Kapalı Çarşı alanı uydudan görünüm (Google earth)

Mehmet Hürrem Ergun Bey (Müftügil), 1931-1935 tarihleri arasında Elazığ'da Belediye Başkanlığı yapmıştır. En önemli icraatlarından biri de,

dağınık halde bulunan kasap dükkânlarını ve aynı iş ile uğraşan esnafları bir araya getirmek için, bu günkü Kapalı Çarşı'yı inşa etmiştir. Çarşının hijyen durumuna ehemmiyet göstermiş, esnafın ölçü, tartı aletlerinin yenilenmesini, standart ölçülerin kullanılmasını sağlamıştır. Gıda ve şarküteri maddelerinin açıkta satılmasını engelleyerek camekân sistemini getirmiştir (Yedek, 2018: 214).

GIDA-I (Peynir)	4	FIRIN	1
GIDA-II (Baharat)	36	ÇAY OCAĞI	2
KADAYIFÇI	6	MANAV	1
ET ve ET ÜRÜNLERİ (Kasap, Sakatat)	12	İLAÇ SATIŞ YERİ (Hayvansal ve Zirai ilaç)	1
BALIKÇI	4	ELEKTRONİK ALET TAMİRCİSİ	2
DERİ KOMİSYONCUSU	3	TOPLAM	81
HIRDAVAT ve ZÜCCACİYE	4		
TUHAFİYE	2		
PLASTİK ÜRÜNLER	3		

Tablo 1: Kapalı Çarşı Dükkân sayısı şablonu(2017)

1834'lü yılların son dönemlerinde Elazığ'a yerleşen ilk ailelerden Müteveffa Selim Efendinin oğlu rahmetli Keko Kızılelma 1911 yılında Elazığ'da doğmuş. 1940'lı yıllarda eski sebze hali (şimdiki bitpazarının alt tarafında) fırın açarak ekmek ve yemek çeşitleriyle şöhret kazanmıştır. Keko Kızılelma'nın 6 çocuğundan biri olan İskender Kızılelma, baba mesleğini devam ettirerek Fırıncılar Odası Başkanı olmuştur ve Kapalı Çarşının kurulduğu yerde tarihi Osmanlı motiflerini koruyan tek yapı olan ekmek fırını işletmiştir. 1931 yılında kapalı çarşı alanı belirlenince fırın da bu çarşının merkezi konumunu oluşturmuştur. Bu fırının kuzey cephede yer alan kapının üzerindeki kitabede ise "Miladi 1928" tarihi yer almaktadır. Bu fırın, günümüzde halen işlevini sürdürmektedir(**Foto.2**).

Tarihi Kapalı Çarşının cephe yenileme projesi, 2018 yılında Elazığ Belediyesi KUDEB tarafından hazırlanmış olup, 2019 yılında da yine Elazığ Belediyesi tarafından cephe yenileme projesinin uygulaması yapılmıştır (**Çizim 1/Foto.3-4**).

Foto.2: Kapalı Çarşı Fırınının kuzey giriş cephesi ve kitabeden bir görünüm(2020)

Çizim1: Kapalı Çarşı vaziyet planı (Y. Mimar S. Karakaş'tan)

Foto.3: Restorasyon öncesi kuzey giriş kapısından ve içten görünüm (2018)

Foto.4: Restorasyon sonrası kuzey giriş kapısından ve içten görünüm (2019)

3.2. Buğday Hanı (Pazarı)

Elazığ ili merkez Çarşı Mahallesinde yer almaktadır(**Foto.5**). Tarım mahsullerini bir alanda toplatılıp satılması için H.1227/M. 1812 tarihinde inşa edilmiştir (**Foto.6**). Han, bu tarihten günümüze iktisadi hayatın en hareketli olduğu yerlerden biridir (**Foto.7**).

Foto.5: Buğday Hanı alanı uydudan görünüm (Google eath)

Ayrıca bu pazar yeri, Elazığ ve çevresinde tarla bitkileri yetiştiriciliğinin önemli yer tutması nedeniyle de ticaretin ana merkezi durumundadır (**Foto.8-9**).

Bu bölgede, ziraat mahsullerinden olan tarla bitkileri, nadas alanları ile %81.5 gibi bir üretim sahasını kapsamaktadır. Tarla bitkileri üretiminde buğday (%41.4) ve arpa (%39.1) büyük bir oranla tarla bitkileri üretim alanının %80.5'ini karşılamaktadır. Genellikle ekmeçlik olan yıllık buğday üretimi 114 bin ton'dur. Türkiye ortalamasına yakın olan buğday, ülkemiz üretiminin %0.67'sine karşılık gelmektedir. Arpa üretimi 115 bin ton olup verimliliği ise Türkiye ortalamasından yüksek ve Türkiye arpa üretiminin %1.76'sını oluşturmaktadır. Sanayi bitkilerinden şekerpancarı; buğday ve

arpadan sonra en yüksek üretim kapasitesine sahiptir. Yaklaşık 18.2 bin hektar alanda yıllık 76.5 bin ton üretim sağlamaktadır. Baklagillerden fasulye, nohut ve mercimek ile mısır ve patates üretimi de tarla bitkileri üretiminde önemli yer tutmaktadır (Nazlı,1939:30-32;Demirtaş,2016:39). Buğday ekim sahasının artmasına paralel olarak, elde edilen üründe de büyük artışlar olmuştur.⁶

Foto.6: Kitabenin bulunduğu doğu kapısı ve kitabeden detay görünüm

Foto.7: Günümüzdeki buğday pazarından görüntüler (2018)

1518 yılında Harput Sancağında (Nefs-i Şehir) toplam 8.318.448 kg (323.675 kile) buğday üretildiği görülmektedir. Nüfusu bu tarihlerde son derece az olması yüzünden kişi başına düşen üretim miktarı 333 kg'dır. Bu miktar 1566 yılında nüfus artışı ile birlikte 154 kg'a düşmüştür. Arpa üretimi

⁶Ayrıntılı bilgi için Bkz. İstatistik Yıllığı, C.3, Ankara-1930; Devlet Yıllığı 1928-1929; Tarım İstatistikleri, 1928-1936, Ankara-1937

de 1518 de 3.348.068 kg (130.275 kilo) iken 1566'da 7.983.705 kg'a (310.650 kilo) çıkmasına rağmen, kişi başına düşen üretim miktarı 134 kg'dan 78 kg'a düşmüştür (Ünal,1989:101-223).

Foto.8: Buğday Pazarı Hanı (1900)

Foto.9: Buğday Pazarı (1928-touch.facebook.com)

Günümüzde halen buğday meydanı olarak anılan alanda 50'ye yakın dükkân bulunmaktadır. Dıştan çevresinde ise 70'e yakın dükkânlar bulunmaktadır. Bu dükkânlar genellikle tek katlı iken bazıları iki katlıdır(**Foto.10**).

Buğday pazarı hanının bütün cephelerinde bulunan cümle kapıları orijinal hali günümüze kadar gelmemiştir (**Foto.11-12-13-14**). Fakat çevresindeki kalıntılardan kapının düzgün kesme taş malzemeden yapıldığı tespit edilmiştir. Doğu cephedeki kapı kitabesinde "Şirket Hanı, 1227/1812?" yazısı okunmaktadır. Bir de batı kapısının üzerinde bitkisel motif işlenmiştir(**Foto.15**).

Foto.10: Buğday Pazarı Hanı doğu cepheden

Foto.11: Buğday Pazarı Hanı doğu kapısı ve kitabeden detay

Günümüzde halen faal olan buğday pazarı hanının çevre düzenlemesi ve restorasyonu yapılması durumunda sanatsal ve estetik bir görünüm kazanır. Ayrıca turizm destinasyonu adına tarihi bir ticarethaneyi gelecek nesillere güzel bir eser olarak aktarılması sağlanır.

Foto.12: Buğday Hanı batı kapısı

Foto.13: Buğday Hanı kuzey kapısı

Foto.14: Buğday Hanı güney kapısı

Foto.15: Batı giriş kapısı üzerindeki süslemeden ve düzgün kesme taş kapıdan detay bir görünüm

Sonuç

Harput 19. Yüzyılda birçok nedenlerden ötürü mezreye taşınmalar başlayınca haliyle ticaret merkezleri dediğimiz çarşılardaki ticaret hareketliliği de azalarak aşağı şehre (mezre) taşınmıştır. Yeni kurulan şehir alanında bu tarz çarşılar yapılarak halkın ihtiyaçlarının karşılanması sağlanmıştır.

Elazığ şehrinin sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik yapısını şekillendiren en önemli mekânları; Buğday Hanı ve Kapalı Çarşıdır. Bu çarşılar, ilk kuruldukları dönem içinde değerlendirildiğinde üretimin fazla oluşu ile birlikte ulaşımın rahatlığı ve kurulma ve gelişim aşamasında olan meziredeki Pazarlama alanlarının varlığı ile arz-talep doğrultusunda önemli bir misyon taşımaktadır. Tarihten günümüze halen önemini koruyan Buğday Hanı ve Kapalı Çarşı'daki tüketici nüfus sirkülasyonu devam etmektedir. Çevresi iki katlı kâgir yapılar ile çevrili, açık avlulu Şehir hanları durumundaki Buğday Hanı ve Kapalı Çarşının sonraları üzeri kapatılmıştır.

21. yy'da mekânsal ve demografik büyüme gösteren kentlerde yaşanan çok yönlü ve hızlı değişimlere ve gelişimlere bağlı olarak ulaşılabilirlik ve hareketliliğin artması sonucunda yeni talepler ve ihtiyaçları doğurmuştur. Bu çağdaki arz-talep de beraberinde yeni ticaret mekânların teşekkül etmesine sebebiyet vermiştir. Bu teşekkülün şehirlere yansması ise AVM'lerin açılmasındaki artışlarda görebilmekteyiz. Yaşanan bu değişimi haliyle Elazığ ilinde de görmekteyiz. Fakat her ne kadar Elazığ'da harici ticaret alanları oluşsa da Buğday Hanı ve Kapalı Çarşı otantik ortamı ile ve yöre ve bölge halkının halen ticari ihtiyacını karşılamaktadır.

2018 yılında Elazığ Belediyesi tarafından Kapalı Çarşı Sokak İyileştirme Çalışması kapsamında projesi çizilmiş olup, 2019 yılında ise uygulaması yapılarak estetik bir görünüme kavuşmuştur. Kapalı Çarşının doğu yönünde ve yakınında yer alan Buğday Hanı'nın da Sokak İyileştirme ve Restorasyon çalışması yapılarak Kapalı Çarşı ile entegre edilmesi halinde bir bütünlük sağlanmış olacak ve turizm sirkülasyonu Elazığ çarşı merkezine de yansımış olacaktır.

Günümüzde bu tür meslek guruplarının yavaş yavaş kaybolduğunu görmekteyiz. Modern çağın gereklerinden biri olan fabrikalaşma ve tekstil ürünlerin artması neticesinde bu meslek dalında çırak bile yetiştirilememektedir. Bu nedenle çıraklık eğitimine önem verilmelidir. Ayrıca bu tür mekânların çevre düzenleme çalışmalarıyla cephe yenileme çalışması yapılarak kent estetiğine katkı sağlanmalıdır.

Kaynakça

ARSLANTAŞ,Y., (2013), *Tarih Öncesi Dönemde Elazığ*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara.

AKDEMİR,İ.O.,(2013), “Elazığ’ın Kentleşme Sürecinin Coğrafi Analizi”, *Geçmişten Geleceğe Harput Sempozyumu*, Fırat Üniversitesi Harput Uygulama ve Araştırma Merkezi, (23-25 Mayıs 2013), Elazığ, s.1033-1054.

AYTAÇ,İ.,(2020), “Harput ve Elazığ’da Kentleşmenin Gelişmesi”, *Bizim Külliye Dergisi*, S.84,Ankara, Elazığ, s. 87-91.

AYTAÇ,İ., (2018), “Harput’un Kentsel Gelişim Süreci”, *Şehir Kültürü ve Kültürlü Şehir Sempozyumu (5-6 Ekim 2018)*, Elazığ, s. 247-278.

CEZAR,M., (1985), *Tipik Yapılarıyla Osmanlı Şehirciliğinde Çarşı ve Klasik Dönem İmar Sistemi*, Mimar Sinan Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

ÇAKAR,E.-UZUN,C.,(2017), *Hurufat Defterlerinde Harput (1690-1812)*, Fırat Üniversitesi Harput Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayınları, Elazığ.

ÇELİK, K. (2020), “Harputlu Bir Âyan: Çötelizâde Hacı Mehmed Efendi”, *Harput Araştırmaları Dergisi*, 7/14, s.95-110.

DARKOT, B., (1997), “El’aziz”, *MEB İslam Ansiklopedisi*, C.4, Eskişehir, s.221-223.

DEMİRTAŞ, M. N., (2016), “Elazığ İlinin Tarımsal Üretim Potansiyeli ve Sorunları”, *Ziraat Mühendisliği Dergisi*, S.363, Konya, s.38-43.

DÖKMECİ, C., (1964), “Mamure-tül-Aziz” *Yeni Fırat Dergisi*, S. 24, Elazığ, s.9- 11.

ERGİN, O., (1997), “Çarşı”, *İslam Ansiklopedisi*, C.3, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Eskişehir, s.360-362.

KARABORAN, H.(1989), *Elazığ'da Endüstrileşme Faaliyetleri, Fırat Havzası Coğrafya Sempozyumu-1986*, Elazığ, s. 101-167.

Kütükoğlu, M. S., (1992), "Berat", *Diyanet İslam Ansiklopedisi, C.5*, İstanbul, s. 472-473.

NAZLI,H., (1939), *Elazığ İlinin Coğrafi, Ziraî, Tarih ve Jeolojik Durumu*, Halkevi Müze ve Sergi Komitesi, Ankara.

UZUN,C., (2016), *17. Yüzyılda Harput*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Doktora tezi, Elazığ.

ÜNAL,M.A., (1989), *XVI. Yüzyılda Harput Sancağı (1518-1566)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.

YEDEK,Ş., (2018), *Elazığ'da İdari, Siyasi ve Sosyoekonomik Hayat (1923-1950)*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara.

İstatistik Yıllığı, 3. Cilt, Ankara-1930; Devlet Yıllığı 1928-1929; Tarım İstatistikleri, 1928-1936, Ankara-1937.